

II. RECENZJE I NOTY

RONALD G. SULTANA (red.) *Doradztwo zawodowe i planowanie środków utrzymania w regionie Morza Śródziemnego. Trudne przemiany w Europie Południowej i regionie MENA*¹ [Career Guidance and Livelihood Planning across the Mediterranean. Challenging Transitions in South Europe and the MENA Region], Sense Publishers, Rotterdam 2017, ss. 451

Seria: Comparative and International Education: A Diversity of Voices

Jedną z wydanych w ostatnich latach anglojęzycznych publikacji poświęconych zagadnieniom edukacji w ujęciu międzynarodowym i porównawczym, którą warto byłoby przybliżyć polskiemu czytelnikowi, jest praca zbiorowa pod redakcją Ronalda G. Sultana, zatytułowana *Doradztwo zawodowe i planowanie środków utrzymania w regionie Morza Śródziemnego. Trudne przemiany w Europie Południowej i regionie MENA* [Career Guidance and Livelihood Planning across the Mediterranean. Challenging Transitions in South Europe and the MENA² Region]. Recenzowana pozycja jest szóstą z serii tematycznej wydawanej przez Europejsko-Śródziemnomorskie Centrum Studiów Edukacyjnych EMCER (The Euro-Mediterranean Centre for Education Research) we współpracy z niderlandzkim wydawnictwem Sense i dwudziestym tomem Mediterranean Journal of Educational Studies (MJES) od momentu jego powstania w 1996 roku. EMCER został powołany w 2002 roku w celu „rozwijania dialogu w dziedzinie edukacji, a przez to zwiększania możliwości wzajemnego zrozumienia i współpracy między narodami basenu Morza Śródziemnego w różnych sferach życia”³.

Tom przygotowany przez Ronalda G. Sultana oraz badaczy i praktyków doradztwa zawodowego został poświęcony kwestii kontekstów kulturowych, politycznych i ekonomicznych, jakie wpływają na zastosowane rozwiązania w tym obszarze w wybranych krajach basenu Morza Śródziemnego, w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Zachodniej. Publikacja składa się z 26 rozdziałów, podzielo-

¹ Wszystkie tłumaczenia w tekście pochodzą od autorki niniejszej recenzji.

² Jako region MENA określa się w literaturze przedmiotu państwa Bliskiego Wschodu i Afryki Północno-Zachodniej, choć różne gremia międzynarodowe oraz badacze wskazują na odmienną listę państw.

³ Cytuję za R.G. Sultana: “to develop dialogue in the field of education, and through this to enhance the possibility of mutual understanding and cooperation among the people of the Mediterranean in the various spheres of life”, s. ii.

nych na pięć części; Wstęp, Kontekst, Maghreb⁴, Maszrek⁵, Południowa Europa i Konkluzje. Jak podkreśla David L. Blustein z Boston College w Stanach Zjednoczonych w recenzji umieszczonej w tomie, opracowanie nie jest oparte jedynie na sprawozdawczo-przeładowej narracji, gdyż „Sultana i jego koledzy wykorzystują okazję do przestudiowania podstawowych norm i założeń, jakie ukształtowały naszą pracę”⁶.

Wstęp zawiera artykuł autorstwa redaktora tomu, R.G. Sultany, zatytułowany *Zakotwiczenie poradnictwa zawodowego na Morzu Śródziemnym? W poszukiwaniu południowych perspektyw* [Anchoring Career Guidance in The Mediterranean? In Search of Southern Perspectives], w którym autor wskazuje, iż bieżąca publikacja jest kontynuacją wieloletnich studiów nad doradztwem zawodowym w regionie⁷ i stanowi próbę nakreślenia ram teoretycznych oraz osadzenia w tym kontekście praktyk promowanych w poszczególnych państwach. Niewątpliwą wartością tego opracowania jest zastosowanie „spojrzenia regionalnego” – obszaru śródziemnomorskiego jako „soczewki” do oglądu poruszanych w zbiorze zagadnień i rozwinięcia „południowej perspektywy”. Ów punkt widzenia, zdaniem autora, ma na celu zrozumienie specyfiki regionalnej, jej niuansów, również w zakresie korzyści prywatnych i publicznych⁸. Założenie to z pewnością udało się zrealizować, choć poszczególne opracowania stanowią wycinek opisu lokalnej rzeczywistości i z pewnością mogłyby zostać rozszerzone.

Zaproszonymi do współpracy autorami poszczególnych rozdziałów są zarówno badacze, pracownicy naukowcy uniwersytetów, jak też praktycy z obszaru edukacji i polityki. Zgodnie z założeniami, czytelnik znajdzie w tym opracowaniu teksty poświęcone istocie doradztwa zawodowego w poszczególnych krajach w kontekstach kulturowym, politycznym i ekonomicznym oraz studia poruszające jedno zagadnienie – obydwie podejścia zostały osadzone w ramach teoretycznych, właściwych analizowanej dziedzinie, i opisane w nurcie analityczno-interpretatywnym, z licznymi odniesieniami do opracowań publikowanych w językach narodowych. Jak wskazuje dalej redaktor tomu, większość tekstów koncentruje się na jednym z aspektów istoty poradnictwa zawodowego w danym kraju. Nakreślenie złożoności kontekstu pozwala czytelnikowi na prawidłowe i pogłębione odczytanie owej specyfiki zgodnie z założeniem, że rozumienie „praktyki społecznej” powinno się odnosić przede wszystkim do jej odmiennego

⁴ Z języka arabskiego *maghrib* ‘zachód’ – kraje Afryki Północno-Zachodniej, głównie Maroko, Algieria i Tunezja, Mauretania i Libia.

⁵ Z języka arabskiego *mashreq* ‘wschód’ – kraje Bliskiego Wschodu.

⁶ R.G. Sultana (red.), *Career Guidance and Livelihood Planning across the Mediterranean. Challenging Transitions in South Europe and the MENA Region*, Sense Publishers, Rotterdam 2017, s. v.

⁷ Jak zaznacza redaktor tomu, inspiracją i podstawą teoretyczną dla opisów i analiz zawartych w recenzowanej pracy były wcześniej prowadzone badania porównawcze nad doradztwem zawodowym w regionie Morza Śródziemnego i w krajach MENA (łącznie 55 państw), na zlecenie European Training Foundation (ETF) jako część projektu MEDA-ETE (Education and Training for Employment), z wykorzystaniem narzędzi badawczych OECD, Banku Światowego oraz dwóch agencji Komisji Europejskiej – ETF i CEDEFOP; zob. tamże, s. 3-4.

⁸ Tamże, s. 5-6.

kulturowo znaczenia, również poprzez specyficzne uwarunkowania instytucjonalne czy gospodarcze. Przedstawione badania i analizy opierają się nie tylko na perspektywie lokalnej, ale również odnoszą się do studiów globalnych i to w taki sposób, by, jak pisze Sultana, „nie oceniać [regionu – E.J.] Morza Śródziemnego według miary Północy”, ale by Południe mogło wypowiedzieć się „na własnych warunkach”. Sultana w rozdziale tym zwraca uwagę również na bardzo ważny i często bagatelizowany fakt, a mianowicie „postrzeganie własnej rzeczywistości w kategoriach stosowanych przez innych, bez dostatecznego problematyzowania tego, co funkcjonuje jako desygnat w autora/ów umyśle/słach”. Wspomina on o ustaleniach Mazawiego, odnoszących się do braku „epistemologicznego namysłu” nad edukacją, praktyką i pracą w państwach arabskich, lecz można tę uwagę odnieść do większości porównawczych prac badawczych⁹.

Część druga, *Konteksty*, zawiera cztery rozdziały, których autorami są kolejno – R.G. Sultana: *Kontekst ma znaczenie: Czynniki wpływające na doradztwo zawodowe w krajach basenu Morza Śródziemnego* [Contexts Matter: Factors Influencing Career Guidance in the Mediterranean Countries], Fida Afiouni i Charlotte Karam: *Obalenie mitów otaczających kariery kobiet w regionie arabskim: krytyczne podejście refleksyjne* [Debunking Myths Surrounding Women's Careers in the Arab Region: A Critical Reflexive Approach], Aboubakr Abdeen Badawi: *Doradztwo zawodowe: Perspektywy islamu i kultur muzułmańskich* [Career Guidance: Perspectives from Islam and from Muslim Cultures] oraz Maha Kattaa: *Syryjscy uchodźcy w Jordanii: Zapewnienie poradnictwa zawodowego i zwiększenie dostępu do zatrudnienia* [Syrian Refugees in Jordan: Providing Career Guidance Services and Enhancing Access to Employment]. Tekst Sultany dotyczy czynników wpływających na transformację młodzieży (m.in.: nierówności ekonomicznych, demografii, globalizacji) i roli doradztwa zawodowego, które powinno być nieustannie redefiniowane ze względu na zmienność rzeczywistości. Ustalenia autora mogą stać się doskonałym narzędziem analizy nie tylko kondycji młodzieży i jej miejsca na rynku pracy, ale podstawą do nakreślenia mapy czynników, które ją definiują lokalnie i globalnie. Autorzy kolejnych trzech tekstów przyglądają się relacji międzypłciowej w krajach arabskich i miejscu kobiet na rynku pracy. Opracowania te wydają się niezwykle ważne w perspektywie lokalnego opisywania zjawisk, w tym feminizmu. Tematyka zaproponowana przez Badawiego oscyluje wokół jednostronnego pojmowania – w sposób zachodni – poradnictwa zawodowego w krajach arabskich, ale również w świecie zachodnim, w którym zamieszkują muzułmanie. Wskazuje on na znaczenie wiary i kultury, głównie islamu, w projektowaniu usług poradnictwa zawodowego w multikulturowym świecie. Ten punkt widzenia może stanowić podstawę rozważań na temat organizowania nie tylko usług doradztwa zawodowego, ale też szeroko pojętej edukacji. Ostatnim rozdziałem tej części jest tekst MaHY Kattaa, poświęcony sytuacji zawodowej i kondycji życiowej syryjskich uchodźców w Jordanii, zmuszonych do podejmowania każdej formy pracy gwarantującej choć minimalny dochód, a która bez stosownego pozwolenia ma status nielegalnej. Au-

⁹ Tamże, s. 7.

torka przedstawia korzyści płynące z planowej pomocy w zamierzeniach między innymi kariery zawodowej, ale też ukazuje rozwiązania, które są korzystne zarówno dla społeczności goszczącej uchodźców, jak i dla samych Syryjczyków. Świat zachodni powoli zapomina o Arabskiej Wiośnie, o kolejnych konfliktach i zdestabilizowanych państwach, jednak warto przyglądać się inicjatywom w Jordanii, gdyż mogą stać się inspiracją dla kolejnych państw zmuszonych do zapewnienia miejsc pracy imigrantom bądź uchodźcom.

Część trzecia tomu została poświęcona krajom Maghrebu, a otwiera ją rozdział szósty autorstwa Azizy Chbani i Aminy Jaouane, zatytułowany: *Poradnictwo edukacyjne i zawodowe w Maroku: wizja, plany i projekt* [Educational and Career Guidance in Morocco: Vision, Plans and Projects], następnie rozdział siódmy, napisany przez Rosę Mahdjoub i Mohameda Miliani: *Doradztwo w zakresie edukacji i kariery w Algierii: nawracające dysfunkcje* [Education and Career Guidance in Algeria: Recurrent Dysfunctions], ósmy, autorstwa Ammara Mejri i Johna McCarthy: *Informacje i wskazówki dotyczące kariery w Tunezji: instytucjonalne i społeczne wyzwania* [Careers Information and Guidance in Tunisia: Institutional and Societal Challenges], zaś kolejny to rozdział Alego Elhawat: *Poradnictwo zawodowe w Libii: małe kroki naprzód, wciąż długa droga do przebycia* [Career Guidance in Libya: Small Steps Forward, Still a Long Way to Go] oraz rozdział dziesiąty, napisany przez Adele M.E. Jones: *Edukacja młodzieży i doradztwo w zakresie zatrudnienia w Libii: ewoluujący scenariusz* [Youth Education and Guidance for Employment in Libya: An Evolving Scenario]. Każdy tekst tej części w mniejszym lub większym zakresie został oparty na teoretycznych założeniach i rozumieniu istoty doradztwa zawodowego oraz edukacji poprzez frankofoński kontekst pojęciowy, który w krajach Maghrebu jest pokłosiem ery kolonialnej i protektoratu francuskiego. Niewątpliwie, ukazanie sensu doradztwa zawodowego i rozwiązań krajowych we wspólnym kręgu kulturowym pozwala na dostrzeżenie zarówno różnic, jak i podobieństw oraz umożliwia namysł nad możliwą implementacją różnych, często zapożyczonych, rozwiązań. Tekst poświęcony doradztwu zawodowemu i karierze zawodowej w Maroku ukazuje je na tle edukacji (i proponowanych reform) oraz bieżących problemów społecznych Królestwa. Wysoka absencja i brak jakichkolwiek form edukacji od poziomu ponadpodstawowego skutkuje niskimi kompetencjami na rynku pracy, zwłaszcza wśród kobiet. Autorki podkreślają, jak ważny dla wszelkich inicjatyw dotyczących zatrudnienia jest udział międzynarodowych organizacji pozarządowych. Maroko jako wielokulturowy i wieloetniczny kraj od czasów uzyskania niepodległości zmagają się z dookreśleniem tożsamości, również na polu edukacji i języków nauczanych w szkołach. Niewątpliwie jest to czynnik, na który również należałoby zwrócić uwagę w rozważaniach na temat równości szans edukacyjnych i wejścia na rynek pracy. W opracowaniu poświęconym Algierii autorki wskazują, że pomimo gwarancji uzyskania zatrudnienia po ukończeniu szkoły zawodowej, młodzież nadal zdecydowanie częściej wybiera uniwersytety, stając się bezrobotnymi absolwentami, a inicjatywy mające na celu wspomaganie planowania życia zawodowego nie są wystarczające. Porównanie bliskich kulturowo – Maroka i Algierii – z pewnością dopełnia obraz

problemów, jakie dominują w regionie, ale też stawia pytania o istotę i formę doradztwa zawodowego w tych krajach. W kolejnym rozdziale autorzy przedstawiają lokalne uwarunkowania doradztwa zawodowego w Tunezji w świetle reform, edukacji, kształcenia kadr i sytuacji społecznej. Ostatnie dwa teksty tej części przedstawiają sytuację w Libii, gdzie doradztwo zawodowe nadal jest prowadzone w sposób nieformalny, a jeśli są podejmowane jakiegokolwiek próby jego sformalizowania, to mają one charakter dyrektywny. Drugi tekst traktuje o przeprowadzonych na zlecenie rządu libijskiego w latach 2009 - 2011 badaniach empirycznych, stanowiących część libijsko-niemieckiego projektu partnerskiego „Poprawa jakości podstawowego oraz specjalistycznego szkolnictwa średniego”. Jak konkluduje autorka opracowania, poprawiając jakość planowania rynku pracy i jakość kształcenia, państwo to może zaoferować młodzieży modelowe rozwiązania edukacyjne, pozwalające na sprostanie ich oczekiwaniom, wymaganiom społecznym i gospodarczym.

Część czwarta tomu obejmuje tematy dotyczące Bliskiego Wschodu (Mazrek-u) i zawiera teksty Shahinazy Khalil: *Doradztwo zawodowe w Egipcie: partnerstwo we współpracy międzynarodowej na rzecz rozwoju narodowego* [Career Guidance in Egypt: Partnership in International Cooperation for National Development], Rachel Gali Cinamon: *Proces eksploracji i plany na przyszłość Arabów i żydowskiej młodzieży izraelskiej: implikacje dla interwencji zawodowych* [Exploration Process and Future Plans of Arabs and Jewish Israeli Young Adults: Implications for Career Interventions], Mazen Hashweh: *Edukacja zawodowa i poradnictwo pod okupacją w Palestynie: czynniki mające wpływ na aspiracje młodych ludzi* [Career Education and Guidance Under Occupation in Palestine: Factors Affecting Young People's Aspirations], Michela Turcotte, Celine Renald i Lynne Bezanson: *Usługi rozwoju kariery w Jordanii: międzynarodowi konsultanci dokonują przeglądu przeszłych wysiłków i perspektyw na przyszłość* [Career Development Services in Jordan: International Consultants Review Past Efforts and Future Prospects], Batoul Diab i Nerudy Barakat: *Usługi kariery w syryjskim szkolnictwie wyższym: artykulacje polityczne* [Career Services in Syrian Higher Education: Policy Articulations], Barend Vlaardingerbroeka, Anies Al-Hroub i Cyriny Saab: *Libański system edukacji: intensywna orientacja zawodowa, lekka orientacja zawodowa* [The Lebanese Education System: Heavy on Career Orientation, Light on Career Guidance], Binnur Yesilyaprak: *Usługi doradztwa zawodowego w Turcji: budowanie na przeszłości i konstruowanie przyszłości* [Career Counselling Services in Turkey: Building on the Past and Constructing the Future] i Tristrama Hooleya: *Eksperyment saudyjski z poradnictwem zawodowym: polityka pożyczkowa i zarządzanie zderzeniem kontekstu i teorii* [The Saudi Experiment with Career Guidance: Borrowing Policy and Managing the Clash of Context and Theory]. Pierwszy rozdział tej części podejmuje bardzo interesujące i ważne zagadnienie „kariery”, które ma zachodnie, indywidualistyczne i industrialne konotacje, a będąc odczytywanym w innych kulturowo-gospodarczych uwarunkowaniach, niezależnych od miejscowej tradycji, zyskuje nowe znaczenia i odniesienia. Autorka słusznie podkreśla, że owe różnice kulturowe muszą być szczególnie uwzględniane w międzynarodowych programach współpracy, gdzie mogą decydować o powodzeniu przedsięwzięcia. R.G. Cinamon w swoim tekście dedykowanym interwencji zawodowej

wśród młodzieży arabskiej i młodzieży żydowsko-izraelskiej również podkreśla problem przygotowywania programów opartych na wizji „zachodniego” odbiorcy, który to model nie znajduje odniesienia w bardziej tradycyjnych społeczeństwach. Młodzież palestyńska żyjąca pod okupacją mierzy się z wieloma wyzwaniem dnia codziennego, a edukacja i poradnictwo zawodowe są częścią troski o godność tego pokolenia. Kolejny rozdział tomu przedstawia punkt widzenia trzech międzynarodowych konsultantów problematyki rozwoju kariery i doradztwa zawodowego w odniesieniu do sytuacji w Jordani, gdzie rozwiązania dopasowane do rzeczywistości gospodarczej i kulturowej sprawdziłyby się najlepiej. Tekst poświęcony Syrii bada związki pomiędzy szkolnictwem wyższym a usługami doradztwa w zakresie kariery. Libański system edukacji i osiągnięcia uczniów determinują przebieg ich przyszłych karier na rynku pracy, natomiast doradztwo zawodowe jest prowadzone przez organizacje pozarządowe. Tureckie rozwiązania zostały początkowo zaimplementowane z Europy i Stanów Zjednoczonych za pośrednictwem międzynarodowych funduszy i agencji pomocowych, jednak obecnie Turcja wypracuje dla swoich obywateli własne formy doradztwa zawodowego. W ostatnim rozdziale tej części Tristam Hooley omawia istotę doradztwa zawodowego w Arabii Saudyjskiej, a raczej eksperymentu, jaki rząd chce wdrożyć w tym kraju. Jednocześnie kulturowe i religijne ograniczenia w demokratyzacji życia codziennego nie pozwalają na wykorzystanie potencjału doradztwa zawodowego w rozwoju kultury i zapobieganiu wielu negatywnym zjawiskom na tamtejszym rynku pracy.

Europa Południowa, część piąta tomu, składa się z siedmiu rozdziałów mających związek, między innymi poprzez przedstawione w nich zjawisko migracji, z dwoma poprzednimi częściami. Michael Kassotakis jest autorem tekstu *Doradztwo i poradnictwo zawodowe w Grecji: przeszłość, teraźniejszość i przyszłość* [Career Counselling and Guidance in Greece: Past, Present and Future], Antonis Antoniou: *Poradnictwo i doradztwo na Cyprze: wiele ról, wyzwań i osiągnięć* [Guidance and Counselling in Cyprus: Multiple Roles, Challenges and Achievements], Manwel Debono: *Kształcenie i poradnictwo zawodowe na Malcie: rozwój i perspektywy* [Career Education and Guidance in Malta: Development and Outlook], Roberta Piazza, Paola Magnano oraz Andrea Zammitti: *Doradztwo zawodowe w kontekstach wielokulturowych: włoskie studium przypadku* [Career Guidance in Multicultural Contexts: An Italian Case Study], Valérie Cohen-Scali, Alma Hafsi i Patrick Werquin: *Młodzi dorośli z pochodzenia Maghrebi we Francji: wskazówki i wyzwania związane z integracją edukacji i rynku pracy* [Young Adults of Maghrebi Descent in France: Guidance and the Challenges to Educational and Labour Market Integration], Màrius Martínez-Muñoz i Carme Martínez-Roca: *Poradnictwo w katalońskim szkolnictwie średnim: główne cechy i wyzwania w hiszpańskim regionie* [Guidance in Catalan Secondary Education: Main Features and Challenges in a Spanish Region]. Część tę zamyka rozdział poświęcony Portugalii, przygotowany przez Marię Do Céu Taveira i zatytułowany: *Usługi edukacji zawodowej i poradnictwa zawodowego w Portugalii: czyny i potrzeby* [Career Education and Guidance Services in Portugal: Deeds and Needs]. Rozdział poświęcony Grecji ukazuje poradnictwo zawodowe na tle uwarunkowań kulturowych i czynników, od których zależał jego rozwój. Został też tutaj wyakcen-

towany ścisły związek pomiędzy karierą, jej planowaniem, a greckim kryzysem gospodarczym. Wyakcentowana potrzeba restrukturyzacji ma szansę zmienić obecny grecki rynek pracy. Rozdział autorstwa Antonisa Antoniou przedstawia sytuację poradnictwa i doradztwa zawodowego na Cyprze oraz sposób ich organizacji, zarządzania i zapewnienia wykwalifikowanej kadry. Manwel Debono w swoim opracowaniu przedstawił rozwój poradnictwa i doradztwa zawodowego na Malcie, których początki sięgają lat 60. ubiegłego wieku. Wskazuje On również, że Internet i media społecznościowe odgrywają coraz większą rolę w dostarczaniu informacji dotyczących kariery, a dotychczas pomijane grupy społeczne staną się coraz bardziej znaczące na maltańskim rynku pracy. Doradztwo zawodowe we Włoszech może pełnić ważką rolę w integracji na rynku pracy rdzennych mieszkańców, migrantów i uchodźców przy zachowaniu wrażliwości na kulturową różnorodność. Rozdział zawiera krytyczne uwagi, ale też przykład programu wprowadzonego na Sycylii, którego celem jest wsparcie mieszkańców, w tym szczególnie nowo przybyłych. Dzięki owym rozwiązaniom potencjał zawodowy w tym regionie Włoch może być bardziej zagospodarowany. Kolejny rozdział został poświęcony dzieciom imigrantów z krajów Maghrebu, którzy od ponad stulecia przybywają do Francji. Młodzi obywatele pochodzenia północnoafrykańskiego w ciągu całego życia napotykają wiele trudności w obszarze edukacji, integracji i kariery zawodowej, a będąc adresatami wsparcia stają się, jak podkreślają autorzy, naznaczeni społecznie. Powyższe zagadnienie, choć zostało przedstawione na przykładzie Francji, staje się tematem dyskusji nie tylko w poszczególnych krajach europejskich, ale również dotyczy wszystkich wielokulturowych społeczności. Zrozumienie istoty zmagania na rynku pracy kolejnych pokoleń imigrantów pozwala na celowe i świadome poszukiwanie rozwiązań również w innych krajach. W jednym z siedmiu regionów Hiszpanii – Katalonii istnieje pilna potrzeba wdrożenia koordynacji działań rozmaitych agend zajmujących się doradztwem zawodowym dla różnych grup społecznych. Szczególnie istotne wydaje się roztoczenie opieki w tym zakresie nad młodymi Katalończykami. Ostatni rozdział tej części, autorstwa Marii Do Céu Taveira, przedstawia między innymi uwarunkowania historyczne, społeczne rozwoju doradztwa zawodowego w Portugalii i konkluduje, że również odwołania do filozofii humanistycznej stanowią doskonałą podstawę wszelkich działań. Zawarte w tej części analizy ukazują fragmentarycznie obraz doradztwa zawodowego w Europie, przedstawianego z różnych perspektyw. Różnice i podobieństwa pomiędzy krajami i ich własnymi lokalnymi rozwiązaniami są doskonałą bazą do wszelkich porównań, podsumowań oraz wypracowywania wspólnych idei.

Tom zamyka część zatytułowana *Konkluzje*, zawierająca rozdział autorstwa R.G. Sultany: *Przyszłość edukacji zawodowej i poradnictwa w regionie Morza Śródziemnego? Implikacje, wyzwania i perspektywy* [Futures for Career Education and Guidance in the Mediterranean? Implications, Challenges, and Prospects]. Wśród wielu cennych uwag dotyczących zarówno rozumienia praktyk społecznych, jak i doradztwa zawodowego w regionie śródziemnomorskim oraz krajach MENA, znajduje się i ta, którą warto w tym miejscu przytoczyć. Autor w odniesieniu do

zapisów z 1900 roku jednego z największych badaczy-komparatystów Michaela Sadlera, przestrzega przed globalnym przekazywaniem i implementowaniem idei oraz przed „polityką powierzchniowego »wypożyczenia« i »pożyczenia«”¹⁰. Owa przestroga wybrzmiewa jeszcze silniej w czasach obecnych, kiedy „siły globalizacji zmniejszyły odległość i czas w tak dramatyczny sposób”¹¹. Podsumowania poszczególnych tekstów zostały zogniskowane wokół pojęć: nierówność, (*informality*), nieformalność rynku pracy, mobilność, społeczność (*community*), duchowość, tożsamość i refleksyjność.

Opracowania zgromadzone w tomie można czytać selektywnie, w układzie regionalnym, ale też poszukując zależności i podobieństw, czego podstawę mogą stanowić na przykład teksty odnoszące się do regionu Maghrebu i tekst poświęcony francuskim rozwiązaniom w zakresie doradztwa zawodowego dla osób pochodzących z obszaru Afryki Północno-Zachodniej. Rozdziały autorstwa Sultany zawierają również obok ustaleń regionalnych wiele odniesień krajowych, a zatem chcąc zyskać ogólny obraz zagadnienia, nie należy ich pomijać. Interesujące byłoby również przeanalizowanie obecnie funkcjonujących rozwiązań w poszczególnych krajach i porównanie ich z zapowiedziami zawartymi w tym tomie. Świadomość konieczności zmiany stanowi pierwszy krok do jej wdrożenia.

Publikacje dotyczące systemów edukacji na świecie oraz problemów towarzyszących ich funkcjonowaniu są niezwykle cenne dla polskiego czytelnika. Pozwalają przyrzeć się rozwiązaniom wdrożonym w innych krajach, ich skuteczności, ale także stwarzają możliwość oszacowania, na ile w nowym kulturowym kontekście owe idee miałyby rację bytu. Recenzowana publikacja stanowi z jednej strony dowód zróżnicowania, z drugiej natomiast – regionalnych podobieństw problemów i sukcesów odnoszonych na polu doradztwa zawodowego i jego skuteczności. Żyjemy w zglobalizowanej i coraz bardziej porównywalnej oraz zunifikowanej rzeczywistości, w której multikulturowość i migracja są faktem. Coraz częściej poszczególne kraje stają przed zadaniem integracji i zasadnej regulacji rynku pracy z uwzględnieniem różnic kulturowych. Zdaniem Agnieszki Cybal-Michalskiej: „W gospodarce opartej na wiedzy (...) kluczowym elementem staje się rozwój karier jej członków. Co więcej, jakość zmian społeczno-kulturowych i ekonomicznych będzie wymagać ciągłego planowania i zarządzania karierą oraz projektowania jej zindywidualizowanych ścieżek”¹². Planowanie karier i doradztwo zawodowe są bez wątpienia niezbędnymi elementami szeroko ujmowanej edukacji i idei *lifelong learning*, jednak by stawały się skuteczne, muszą być rozpatrywane lokalnie i globalnie.

Ewa Johnsson

ORCID 0000-0002-2560-7568

¹⁰ Tamże, s. 421.

¹¹ Tamże.

¹² A. Cybal-Michalska, *Młodość akademicka a kariera zawodowa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, s. 12.